

ВІДГУК

на дисертацію Наталі Маторіної

«Проза Бруно Шульца. Антропологія. Поетика. Наратологія»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальностей 10.01.03 – література слов'янських народів,
10.01.06 – теорія літератури

Сучасне літературознавство неможливе без досліджень динаміки і трансформації творчості того чи іншого автора, еволюції його стильових параметрів, наративних стратегій, поетики. Такий напрямок студій стає одним із важливих завдань сучасних досліджень художньої літератури.

До останнього часу в українському літературознавстві вивчення прози Бруно Шульца, прочитання його творів у контексті літературної наратології, герменевтики, компаративістики, антропологічних студій, психоаналізу, літературознавчих досліджень польсько-українського та українсько-польського літературно-мистецького пограниччя проводилося несистематично, без певної структуризації та спроб упорядкування таких досліджень. Тому в українському літературознавстві давно назріла потреба вивчення проблем Шульцовой творчості, його ідіостилу та ідіопоетики, жанрових особливостей у контексті європейського Модернізму, у просторі пограниччя культур.

У монографії Наталі Маторіної представлено чи не першу спробу в літературознавстві комплексного розгляду шульцівського прозопису та траєкторії рецепції шульцівської поетичної уяви, (пере)прочитання / відчитання його прози на перетині літературної антропології, антропологічної поетики та антропологічних аспектів нарації у теоретичному, просопографічному й історико-літературному вимірах. У цьому й полягає мета даної роботи, а з огляду на велике зацікавлення проблемами літературної антропології, художнього конструювання, поетики в сучасній художній літературі – її новизна та актуальність. Тому дослідження «Проза Бруно Шульца. Антропологія. Поетика. Наратологія» є украй на часі.

Вивчення творчості Бруно Шульца потребує переходу від нагромадження фактів і окремих спроб концептуального їх освоєння й представлення до певної інтерпретаційної моделі, яка б дала можливість провести дефрагментацію і сфокусувати увесь загальний цих фактів і концепцій у достатньо цілісну теоретико-літературознавчу картину. Архітектоніка дисертації декларує свою оптимальність у ракурсі дослідження поставленої проблеми. Робота складається з чотирьох співмірних за обсягом і глибиною аналізу розділів. У вступі визначено мету дослідження, висвітлено питання про методи реалізації поставлених завдань. Обґрунтовано актуальність роботи, її наукову новизну, вказано практичну цінність результатів дослідження. Об'єктом дослідження у роботі обрано прозові твори Бруно Шульца – літературні, есеїстичні, літературно-критичні і графічно-малювальні як «єдиний», «цілісний» текст, а предметом студії – антропологічний, поетикальний і наратологічний ракурс шульцівської прозової спадщини крізь призму ідентичності в теоретичному, просопографічному й історико-літературному аспектах.

Дослідницька стратегія монографії ґрунтується на широкому колі наукових джерел як компаративістичних студій, так і праць, присвячених Шульцовій прозі. Свідченням добротності роботи є великий перелік публікацій – бібліографія творчості письменника та літературознавчих досліджень.

Важливим для обґрунтованості наукових положень дослідження є те, що авторка, опрацьовуючи увесь цей масив дослідницької літератури й аналізуючи твори Бруно Шульца, обґрунтовує свої концептуальні наукові засновки і висновки, наголошуючи, наприклад, що «сучасна антропологічна парадигма в літературознавстві потребує постійного переосмислення й розв'язання актуальних і ґрунтовних питань людиноцентричного спрямування. Ця нова перспектива ставить під сумнів наше усвідомлення самих себе та світу. Вона також охоплює різні форми літератури (зокрема й епістолярну спадщину), які перетворюють біографічні й автобіографічні наративи на факт культури» (с. 55). Отож зокрема феноменологічний підхід дозволяє «розглядати письмо Шульца як фігуративне, наскрізно метафоричне, що узгоджується з невпинним

бажанням переосмислити форму, надати їй нових сенсів, вийти за межі усталеної структури. Потрібно акцентувати на характері шульцівської метафоризації, створеної у контексті антропології та трансценденції» (с. 75).

У першому розділі дисертації «Антропологія. Поетика. Наратологія. Теоретичний та історико-літературний виміри» її авторка аналізує етнокультурне та онтологічне пограниччя в контексті польської літератури епохи *fin de siecle*, досліджує пов'язаність автобіографічного дискурсу і письма Шульца та наративної ідентичності, розглядає проблеми антропологічної поетики та особливості польського модернізму в контексті тріади «текст – контекст – інтертекст», а відтак намагається визначити придатності методологічних підходів до аналізу та інтерпретацій до означеного вище «цілісного» Шульцівського тексту. Важливим бачиться тут висновок про те, що Шульц стає уособленням прикладу етнокультурного фронтиру, етноментального та географічного пограниччя, втіленого у специфічному наративі його творів, у потребі постійного долаття кордонів і балансування на їх межі.

Другий розділ – «Моделі конструювання біографії / автобіографії у просопографічному і прозовому дискурсі Бруно Шульца» – присвячений розглядові ідентичності Бруно Шульца, її національних та онтологічних вимірів, модальності тексту в комунікативному просторі (автор – текст – герой – читач), дискурсу трансцендентного, еротичного, проблемі взаємин із «іншим» у його творах, біографізму, автобіографізму, автонаративів – автотематизації у шульцівській прозі та есеїстиці.

У третьому розділі «Від химерної поетики до художньої антропології Бруно Шульца» детально розглянуто особливості виявів тілесного у його модерністичній епіці – хвороб та травматичного досвіду, художнього конструювання оніричного простору, який твориться між поетикою сну, уявою і реальністю, проаналізовано антропологічні аспекти нарації, особливості трансгресії свідомості у Шульцовій прозі. У роботі наведено характеристику особливостей індивідуально-авторського стилю письменника при формуванні оніричного художнього простору і з'ясовано концептуальну роль оніричних

компонентів твору, проаналізовано оніричний сегмент шульцівських текстів, з'ясовано природу оніричного не лише як композиційно-стильового прийому, а як особливої текстової структури у прозовій творчості Бруно Шульца, задекларовано ідіостильові стратегії творення сновидінь, дискурсивні субстрати його оніростилістики.

Четвертий, завершальний, розділ монографії «Текстові моделі в художній прозі Бруно Шульца. Наративна ідентичність» студіює особливості творення хронотопу Галичини як текстуального проєкту і використання стильових засобів формування художньої реальності, художньої рецепції Дрогобича як тексту-локусу в контексті діалогу культур.

Загалом же у запропонованому дослідженні особливий акцент покладено на антропологічних проєкціях творчості Б. Шульца, а її автобіографічний дискурс проаналізовано в контексті особливого автобіографічного трикутника і, водночас, унаочнено паралелі між світом шульцівського вимислу та реальними подіями з його життя, «заакцентовано на антропологічному вимірі шульцової прози, що дає змогу новітнього (пере)прочитання художньо-літературних творів Бруно Шульца, певної систематизації та узагальнення наукових матеріалів у межах існуючих розвідок, розуміння своєрідності шульцівської поезики досвіду, тих чи тих особливостей шульцівської наратології тощо відповідно до викликів сьогодення» (с. 447).

Доказовість представлених у роботі положень – одна із важливих прикмет значущості дисертації. Зокрема Наталя Маторіна, підсумовуючи свій аналіз шульцівської прози, наголошує, що «найкраще зрозуміти й найглибше інтерпретувати творчу спадщину Бруно Шульца можна, послуговуючись шульцівським дискурсом у найширшому розумінні – прозові художні твори (літературна діалогія), критичні нариси, епістолярій, образотворчі роботи й, безумовно, біографія Шульца, а також заакцентовуючи на чималій кількості дискусійних чи малодосліджених квестій саме в контексті аналізу життєпису Шульца, досліджено низку питань щодо просопографічної ідентифікації Бруно Шульца: презентовано систематизовану, узагальнену мистецько-національну,

професійну й дидактико-педагогічну ідентичності Бруно Шульца, здебільшого з опертям на документальні джерела» (с. 451).

Найістотніші наукові результати, уміщені в роботі, можна означити такими положеннями:

- у дисертції Н. Маторіної представлено основні етапи становлення й розвитку творчого світу Б. Шульца;

- розглянуто своєрідність шульцівської поетики досвіду в контексті антропологічного виміру, з'ясовано змісти й перспективи аналітичної антропології в літературознавстві, демонструючи її гнучкість у розв'язанні як формотворчих питань, так і глибинних універсальних «людиноцентричних» проблем;

- обґрунтовано теоретичні аспекти системи «шульцівських» літературознавчих термінів, підґрунтям творення яких є ім'я та прізвище митця, у контексті існування перспективного впливу шульцознавчого дискурсу на розвиток сучасного літературознавства, зокрема літературознавчої термінології;

- у роботі набули осмислення проблеми літературно-критичної рецепції прозових творів Бруно Шульца; їх модальності та інтертекстуальності як структурних складових частин прози мистця;

- розглянуто дискурси трансцендентного, еротичного, «іншого» в жанровій площині шульцівської творчості; досліджено категорію тілесності та її значення для культурологічних інтерпретацій шульцівських літературно-художніх творів.

- проаналізовано роль оніричного дискурсу й особливості його функціонування у структурі шульцівських прозових творів, зокрема літературно-критичних та епістолярних;

- охарактеризовано прозопис Шульца крізь призму теорії інтермедіальності, виявлено маркери «розширеного» міжмистецького синтезу в художніх текстах мистця та їхню роль у творенні шульцівського тексту, підтексту, проблематики, формуванні ідей, концепцій та образів, інтонаційності тощо.

У дисертації Н. Маторіної «Проза Бруно Шульца. Антропологія. Поетика. Наратологія» розвинуто положення теорії літератури, компаративістики, польського письменства у контексті інших слов'янських літератур. Авторка окреслила антропологічні та наратологічні стратегії прозової творчості письменника.

Прикладний характер одержаних результатів та основних ідей наукового дослідження бачиться в тому, що матеріали роботи знайдуть застосування у викладанні курсів історії польської та інших слов'янських літератур, теорії літератури, компаративістики в закладах вищої освіти, на уроках позакласного читання в загальноосвітній школі.

У дисертації Наталі Маторіної дотримано всіх вимог до логіко-структурної схеми наукової роботи. Отримані наукові результати цілком відповідають задекларованій меті та завданням дисертації. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Відтак переходимо до критичної частини. Як і кожна наукова робота, дисертація Н. Маторіної «Проза Бруно Шульца. Антропологія. Поетика. Наратологія» є доброю підставою для дискусій і обміном думок, як і кожна неординарна праця, викликає низку роздумів, суб'єктивних незгод, побажань.

Не применшуючи наукового здобутку дослідження, слід зробити кілька зауважень до роботи:

1. У «Вступі» до монографії авторка намагається сформулювати основні завдання, які вона ставить за мету реалізувати в роботі. Як видається, деякі з них для наукового дослідження є самозрозумілими і їх можна було б навіть не означати. Наприклад: «Запропоновано авторське тлумачення мистецько-національної, професійної, дидактико-педагогічної ідентифікації Бруно Шульца як дотепер дискусійних проблем завдяки систематизації, у певний спосіб коригуванню, структуризації та узагальненню відповідної інформації» (с. 44). Власне будь-яке наукове дослідження, як бачиться, є «авторським тлумаченням» «дискусійних проблем», яке здійснюється «завдяки систематизації, у певний спосіб коригуванню, структуризації та узагальненню відповідної інформації».

2. Занадто великим є «Парад епіграфів: малий цитатний словник про Бруно Шульца» (с. 5-33), де «зібрано близько 100 влучних, яскравих, оригінальних, самобутніх, запам'ятовуваних висловів іменитих і менш відомих шульцознавців як вітчизняних, так і зарубіжних про життєпис і творчу спадщину Бруно Шульца» (с. 52), який радше був би більш придатним для науково-популярного, аніж наукового видання. Частина з поданих там цитат є звичними штампами (до прикладу «шульцознавство стало однією з найбільш інтенсивно представлених дисциплін у світовій гуманітаристиці»), які не мають надто великої *наукової* вартості і мало що привносять до розуміння поставлених у дисертації проблем; інша частина могла б бути «вплетена» в структуру наукових міркувань у запропонованій роботі, однак потребувала б відповідного аналізу та інтерпретації. Подібно ж у «Вступі» іноді відбувається відхід від строгості й сухості наукового стилю: «...історик, перекладач, публіцист, літературознавець, журналіст, дослідник відносин між Польщею та Україною, відомий поціновувач творчості Бруно Шульца Андрій Павлишин додає: «... у вивченні, популяризації та мистецькій інтерпретації геніального Бруно місця вистачить усім»...» (с. 35).

3. Дещо бароковим бачиться і перелічування нескінченного іконостасу імен на с. 49-51 – без пояснень їхнього вкладу у дослідження саме тих конкретних проблем, які шановна Авторка має намір надалі розглядати у своєму науковому дослідженні.

4. У дисертації неодноразово принагідно згадуються і Франц Кафка, і окремі його твори. Тому чи не варто було б (теж бодай коротко) означити на прикладі кількох знакових творів цього прозаїка, як художнє мислення Бруно Шульца та Франца Кафки корелюють між собою на різних рівнях тексту, зокрема в творенні оніричного простору, окремих образів і локусів, щоб виявити, як індивідуально-авторська парадигма Б. Шульца співвідноситься з тенденціями розвитку мистецьких парадигм Ф. Кафки.

5. Деякі елементи у Висновках до дисертації бачаться зайвими (як наприклад, розлога цитата з Станіслава Росека на їх початку (с. 446)), чи вживання не цілком наукової лексики з домінуванням, наприклад, особливо

нині присутнього в політичному просторі прикметника «потужний» («аналіз потужного масиву» (с. 38, 454), «потужного підґрунтя» (с. 45) – аж до «потужного органічного компонента» (с. 453)).

Загалом же у дисертації на основі як наукових, так і літературних джерел представлено широкомасштабну картину особливостей еволюції, структури та поетики шульцівської прози – на різних рівнях художнього тексту. Залучені до наукового обігу й проаналізовані та проінтерпретовані як художні, так і літературно-критичні тексти змінюють перспективу дослідження художньої прози Б. Шульца, поглиблюють розуміння її жанрової природи та наративних стратегій. Наукова новизна монографії є незаперечною. Дисертація Наталі Маторіної «Проза Бруно Шульца. Антропологія. Поетика. Наратологія» є завершеним, самостійним та цілісним науковим дослідженням. У роботі представлено науково обґрунтовані положення, які опираються на всеохопному й багатоплановому аналізі як теоретичного матеріалу, так і вивченні художніх текстів. Можна твердити, що дослідниця досягла задекларованої мети. Висновки у представленій науковій студії чіткі й обґрунтовані й відображають результати дослідницького пошуку Авторки.

Стверджую, що наукова робота Наталі Маторіної «Проза Бруно Шульца. Антропологія. Поетика. Наратологія» є оригінальним та самостійним дослідженням. У ній представлено науково обґрунтовані положення, вона містить новизну висновків і має практичну цінність. Науковий рівень дисертації високий, заявлена тема розкрита повністю. Вважаю, що представлене дослідження є безсумнівним науковим внеском в історію польської та інших слов'янських літератур та теорію літератури; вона розширює, узагальнює й поглиблює знання про художню прозу Бруно Шульца, її антропологічні, й наратологічні аспекти та особливості його ідіостилю і поетики.

Дисертація Наталі Маторіної відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, що дає підстави до

присудження Наталі Михайлівні Маториній наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.01.03 – література слов'янських народів, 10.01.06 – теорія літератури.

15 травня 2025 р.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету
Імені Івана Франка

г. Наб

Ігор НАБИТОВИЧ

Підпис Ігоря Набитовича засвідчує
Помічник ректора з питань кадрового
забезпечення та документообігу
Дрогобицького державного
педагогічного університету імені
Івана Франка

М. Шубак Михайло ШУБАК